

REPERE ȘI SUGESTII PENTRU PREDAREA SINONIMELOR LEXICALE ȘI A POTENȚELOR LOR STILISTICE

Carmen OBOROCEANU¹

obocarmen@yahoo.com

RÉSUMÉ: L'étude démontre que les registres de langues sont considérés comme des sous-catégories linguistiques sélectionnées de manière visible ou spontanée au sein d'une communauté sociolinguistique dans le but d'être adaptés à la déclaration et au contexte conversationnel. L'expérience didactique nous a montré que la tâche d'acquérir et d'exploiter des synonymes pose de nombreux problèmes. Ils considèrent le sens, la stylistique, le mélange de faits extra-linguistiques, l'intention du locuteur, la situation concrète dans laquelle les synonymes sont utilisés. Cependant, l'effort de l'enseignant est récompensé par la formation du goût esthétique des étudiants qui deviendront capables d'une lecture active, les amoureux du livre comme moyen de connaissance spirituelle et d'enrichissement.

MOTS-CLÉS: l'expérience didactique, la stylistique, lecture active, l'enseignant, moyen de connaissance

În cadrul general al lexicului, de o atenție deosebită trebuie să se bucure sinonimia. Sinonimia va ajuta la îmbogățirea vocabularului, la stimularea și șlefuirea simțului artistic. Cunoscând și construind limbajul corect, clar și precis, elevii învață să-și ordoneze mai bine gândirea, să se adapteze mai ușor la dialectica raporturilor interumane. Tudor Vianu afirma că „limbajul are o dublă intenție, tranzitivă și reflexivă”, care înseamnă, pe de o parte, transmiterea de noțiuni și raționamente, iar pe de altă parte, asimilarea posibilităților artistice de exprimare, definind calitatea intimă, subiectivă a vorbitorului. Prin urmare, limbajul este cu atât mai valoros, cu cât este mai precis în dimensiunea aspectului tranzitiv și mai colorat în dimensiunea aspectului reflexiv, afectiv.

Cunoașterea particularităților limbii, a bogăției ei de cuvinte și construcții stilistice, stăpânirea normelor gramaticale, buna deprindere a vocabularului se însușesc, se exersează și se verifică prin munca directă

¹ Profesor de limba și literatura română la Școala Gimnazială „Mihai Drăgan”, Bacău.

a elevului cu textul literar. Personalitatea fiecărui vorbitor se reflectă în limbajul sau în modul de folosire aparte a resurselor limbii. Exercițiile de cultivare a limbii literare au scopul de a forma la elevi deprinderi de exprimare clară, corectă și, în cazul nostru, mai ales, expresivă.

Opera fiecărui scriitor oferă un câmp larg de experiență stilistică, de originală modelare a cuvintelor în fraze „luminoase” și cu adânc tâlc al adevărilor perene. Pentru a motiva ideea că întotdeauna comunicarea începe cu alegerea cuvântului, reținem versurile lui Mihai Eminescu: „Unde vei găsi cuvântul / Ce exprimă adevărul?”.

Nevoia căutării cuvântului potrivit, precum și a muncii neobosite pentru crearea stilului corect și expresiv este motivată prin exemplul scriitorilor M. Eminescu și T. Arghezi. Elevii trebuie să știe că, în studierea operei literare este necesar să se aplece cu precădere asupra multiplelor semnificații pe care le primesc cuvintele în operă, deoarece însușirea lor conferă stilului individual culoare și sensibilitate.

Baudelaire afirma, în acest sens, că pentru a pătrunde sufletul unui poet, trebuie să căutăm în opera sa cuvintele care apar cel mai frecvent în întreaga activitate literară sau într-o operă dată, deci, cuvintele „cheie”, „tematice”. În acest scop se pot organiza, în cadrul orei de literatură română, momente stilistice, iar exercițiile de limbă și de stil propuse să aibă valoare aplicativă. Momentul stilistic poate avea ca scop îmbogățirea și exersarea vocabularului, prin abordarea neologismelor, a sinonimelor, a paronimelor și antonimelor.

Alteori, momentul stilistic are ca scop nuanțarea exprimării prin însușirea unor citate expresive din opera literară, prin asimilarea unor maxime și expresii celebre. Exercițiul stilistic trebuie să-i incite pe elevi la meditație asupra raportului între funcția denotativă și conotativă a limbajului.

În cadrul orelor de limba și literatura română un tip aparte de lecție îl constituie lecția de compunere, care conduce la dezvoltarea spiritului de observație, a gândirii logice și a imaginației creatoare, formând deprinderi de exprimare corectă și nuanțată. Compunerea presupune conlucrare între munca de îmbogățire, precizare și corectare a limbajului, pe de o parte, și formarea și dezvoltarea intelectului creator și critic, pe de altă parte. De aceea, compunerea este un exercițiu de exprimare a propriilor idei, de verificare a propriei orientări prin straturile operei. Compunerea trebuie să aibă caracterul unei lucrări de cercetare și de exersare a creativității, care să exprime posibilitățile fiecărui elev de a recepta textul literar.

În legătură cu rolul și precizia cuvântului în exprimare sunt edificatoare părerile lui Titu Maiorescu: „Cuvântul, ca și alte mijloace de beție, e până la un grad oarecare un stimulent al inteligenței. Consumat însă, în cantități prea mari și mai ales preparat astfel, încât să se prea eterizeze și să-și piardă cu timpul cuprinsul intuitiv al realității, el devine un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței”². În compunerile elevilor noștri se simte nevoia bogăției și varietății lexicului, precum și a atenției deosebite pe care trebuie s-o acorde sensului conotativ al cuvântului. Sunt încă timide încercările elevilor de înălțare spre abstractizarea și bogăția semantică a metaforei, spre puterea ei de plasticizare și sensibilizare a expresiei.

În cadrul orelor de limba și literatura română, în procesul didactic, explorarea operei are loc treptat, printr-o raportare permanentă a formei la conținut, a textului la contextul de adâncime. Pentru a înțelege valoarea artistică a unei opere este necesar ca elevii să studieze organizarea „secretă” a faptelor de expresie prin care concepțiile unui scriitor devin idei poetice asimilate în țesătura operei, transmisibile cititorului printr-o elaborare intenționată a limbajului. Aceasta pentru că, așa cum spune Tudor Vianu, stilistica este știința de intersecție, ce se situează la confluența esteticii, lingvisticii, criticii și istoriei literare.

A interpreta textul literar înseamnă a învăța „alfabetul” operei, căci textul literar, ca fragment din operă, cu valoare nodală, cu semnificații – cheie are importanță nu privindu-l izolat, ci prin integrarea lui în contextul operei. Semnificația lui e strict contextuală, nimic nu poate fi înțeles izolat, disociat, rupt de unitate, de totalitatea operei. Apelând la sinonimele echivalente locuțiunilor și expresiilor, i-am determinat pe elevi să constate expresivitatea lor, să motiveze preferința scriitorilor pentru îmbinările sintagmatice stabile respective.

În receptarea operelor literare, însușirea termenilor întâlniți reprezintă o primă etapă, indispensabilă. Pentru a asigura fixarea cuvintelor noi în vocabularul activ al elevilor, am utilizat tipuri diverse de exerciții lexicale, iar în cadrul acestor exerciții, am avut în vedere relațiile de sens dintre cuvinte, sensurile concrete actualizate în context. Considerăm exercițiul o metodă de bază în formarea și consolidarea cunoștințelor, a priceperilor și deprinderilor, având un loc bine definit între metodele active larg utilizate în învățământul actual. Prin intermediul „acestei acțiuni intelectuale

² Titu Maiorescu, *Critice*, București, Editura Minerva, 1984, p. 150.

repetate, formă de antrenament sistematic, organizat”³, asigurăm transferul creativ, convertirea cunoștințelor teoretice în cunoștințe practice.

Prin metoda exercițiului se organizează în cadrul lecției, munca independentă a elevilor, în ideea ca aceștia să devină nu numai cititori avizați, ci și stăpâni ai metodelor de interpretare a literaturii, capabili să-și exprime nuanțat impresiile de lectură. La clasele a VII-a și a VIII-a, la capitolul *Exerciții de vocabular* am lucrat cu elevii o serie de exerciții, privind stilistica sinonimelor lexicale, pe care le voi prezenta mai jos:

Alcătuți seriile sinonimice ale cuvintelor: *cartof, porumb, praf, zăpadă*; în alcătuirea lor aveți în vedere și variantele populare și regionale ale limbii.

– Extrageți și analizați expresiile folosite pentru cuvintele: *a muri* și *mort*, din următoarele enunțuri:

a) „Și de aceea a muri pentru țară a fost cea mai înaltă datorie pentru generațiile care, apărând-o, au închis ochii înainte de vreme”. (N. Iorga)

b) „Cu-n chelălăit răgușit și stins, boierul s-a întins pe spate și-a horcăit îndelung, deșertându-se de viață. După ce au coborât de la căruță pe cuviosul Agatanghel și i-au așezat în pajiște, Alexa Vulpea s-a întors cu fața către prietenul său pe veci adormit”. (M. Sadoveanu, *Nicoara Potcoavă*)

– Alcătuiți seria sinonimică pentru noțiunea *a muri*, folosind termeni din limba comună și din alte variante funcționale ale limbii (limbajul oficial, popular, familiar etc.).

– Înlocuiți cuvintele subliniate cu unul din sinonimele lor. Observați și comentați efectul: „O răzășie destul de mare, casa bătrânească cu toată *pojijia* ei, o vie cu livadă frumoasă, vite și multe păsări alcătuiau gospodaria babei. Pe lângă aceasta mai avea *strânse* și *părăluțe* albe pentru zile negre, căci lega *paraua* cu zece noduri și tremura după bani”. (Ion Creangă)

– Explicați nuanțele semantice ale cuvintelor sinonime în contextele situate mai jos. Cum motivați întrebuițarea de către cronicari a perechilor de sinonime?

1. Și pentru aceia, unii de la alții, *chibzuind* și *însenmând* și prescurt *scriind*... au aflat *cap* și *începătură*... 2. Iară Ștefan-Vodă... s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare *pohfală* și *laudă*... 3. ...și acolo au trăit vii, până a treia zi, cu multe *sudălmii* și *ocări*, spre Mehmet. 4. Pe boieri pentru avuție îi omora... și domnind, nu alta ci *ciudese* și *minuni* făcea. (Grigore Ureche)

³ Gh. Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, Editura Abatros, 1980, p.188.

– Precizați nuanțele stilistice (potrivit calității literare a cuvintelor și expresivității în comunicare) ale următoarelor serii de sinonime:

– cap, capățână, devlă, țeastă, craniu, bostan, dovleac, cutie, bilă, meclă, moacă, tartăcuță;

– picior, labă, durlingi, picioaroange, copite, țurloaie, cotoaie;

– bani, parale, arginți, firfirici, franci, gologani, lescaie, sunători, lovele, biștari, verzișori;

– deștept, inteligent, mintos, isteț, iscusit, înzestrat, dotat, ager,

– a demonstra, a dovedi, a arăta, a proba, a pune în evidență.

– Să se completeze spațiile punctate cu termenii potriviți, ținând seama de nuanța semantic-expresivă a contextului: „Aici... (strigătul, larma, țipătul, piuitul) goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuțit și... (trist, deprimat, jalnic, tânguitor, dezolant). La Miramare cerul e... (albastru, siniliu, limpede, senin) ca o boltă de peruzea. Marea se îndoiește în... (cute, crețuri, vălurile) de smarald, bătând... (malurile, țărmul, faleza, plaja) golfului și prelungind... (scânteierea, sclipirea, licărișul)... (zării, orizontului), arcuit din lagunele Veneției până în... (livezile, grădinile, plantațiile) Iliriei.... (Șalupele, bărcile, ambarcațiunile, velierele) cu două pânze alunecă, se întrec, ca lebedele cand își... (răsfiră, înfoaie, zburlesc, înconduță) aripile și... (vâslesc, lopătează) adânc cu... (picioarele, labele, picioaroangele) lor cenușii”. (Barbu Delavrancea)

– Comparați contextele create cu originalul Fanta Cella de B. Șt-Delavrancea, comentând rezultatele.

– Alegeți din cuvintele de mai jos pe acelea care denumesc aceeași noțiune:

– flamură, copac, instrument, steag, arbore, drapel, unealtă, om, buduroi, aparat, praf, ustensilă, pulbere, noroi, submersibil, glod, știubei, stindard, tină, submarin, stup;

– a merge, a vorbi, a grăi, a umbla, a așeza, a circula, a spune, a străbate, a pune, a fixa, a se deplasa, a zice, a expune, a plasa, a cutreiera, a instala;

– inteligent, blând, pasionat, hoinar, deștept, subtil, blajin, pățimaș, înflăcărat, rățacitor, duios, vagabond, entuziasmat;

– Aflați termenul principal din următoarele serii de sinonime și precizați diferențele (semantice, de întrebuițare, de construcție, de expresivitate, de valoare afectivă) între termenul principal și celelalte sinonime:

– colb, praf, pulbere, pudră;

- noroi, glod, tină;
- discipol, elev, învățăcel, școlar, ucenic, cursant;
- clar, limpede, transparent, străveziu;
- blajin, blând, duios, mângâietor, dulce;
- a cugeta, a chibzui, a cumpăni, a se gândi, a medita, a reflecta, a judeca, a plănuși, a cântări;
- a se lupta, a se bate, a se război.
- Scrieți, între paranteze, câte un adjectiv simplu, sinonim al locuțiunilor adjectivale de mai jos:

- om rău la inimă (.....)
- om rău de gură (.....)
- om rău de lucru (.....)

– Înlocuiți spațiile punctate din contextul de mai jos cu unul din seriile de sinonime:

„Ploaia... în amurg, văzduhul înghiți nourii și noaptea toate ... se aprinseră pe ... ca în ajunul unei sărbători A doua zi ... se trezi ... numai în flori albe și trandafirii care îmbălsămau ... pământul”. (Liviu Rebreanu)

- conțeni, se sfârși, încetă;
- astrele, stelele, corpurile cerești;
- firmament, cer, boltă;
- mari, însemnate, importante;
- târgul, orașelul, urbea;
- îmbrăcat, înveșmântat;
- tot, întreg.

– Înlocuiți cuvintele subliniate printr-un sinonim sau perifrază, precizând cărei epoci istorice aparțin: „Atâta am să te rog, *arhon postelnice*; fiul meu *înfățișătorul* acestei umile scrisori a ajuns în *ilichie* și cu toate că m-am silit a-1 învăța toate *iușchiuzarlâcurile* și *marafeturile* cu care trebuie să fie împodobit cu adevărat *calemgiu*, dar nefiind deajuns toate acestea, îl trimit la domnia ta *ca să se mai roadă*, să poată ieși și el mâine-poimâne *la obraz*”. (Nicolae Filimon)

– Căutați locuțiuni și expresii în care cuvântul *timp* să poată fi înlocuit cu *vreme*.

– Explicați rolul stilistic al sinonimelor subliniate în contextele de mai jos:

a) „Ș-apoi pe lângă toate acestea, nici vreo scofală nu era de dânșii: *un bordei* ca vai de el, niște țoale rupte, așternute pe laiți, și atâta tot”.

„Împăratul a dat de știre prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-a afla să-i facă de la casa aceluia și până la curțile împărătești un pod de aur..., aceluia îi dă fata”.

„Și cum ajunge în târg, se duce cu pieptul deschis drept la palatul împăratului”. (Ion Creangă)

b) „...văz apărând dintr-un paneraș, de lângă cocoană capul unui cățel lățos, plin de funde, de panglici roșii și albastre” .

„Norocul meu – gândesc eu – să trăiesc bine!.. .

Lua-te-ar dracu de javră!”

„Vedea-te-aș, la Babeș jigăraie îndrăcită! gândesc eu..”

„...de abia–1 scoaseră ea și Papadopolina și soldatul ofițerului din gura dulăului”. (I.L.Caragiale)

– Completați cu sinonime locuțiunile adjectivale și cele adverbiale de mai jos:

- broderie de mână (.....)
- om cu dare de mână (.....)
- lucrează mână-n mână (.....)
- procurase pe sub mână (.....)

– Precizați din următoarea serie de sinonime: *acut, ascuțit, atroce, intens, mare, puternic, tare, violent, viu*, pe acelea care pot fi utilizate ca determinante ale substantivelor *durere* și *vânt*.

• Alegeți din textul următor sinonimele și explicați valoarea expresivă. a folosirii lor:

„Arome lungi, pestrițe se țes moi ca o lână
 Velințe de parfumuri pe limpedea țărână
 Și-un curcubeu de izuri zbucesc înprejur,
 Cu lanuri de mireme sădite-n șesul pur,
 Jos, de la gravul miros de lut dospit și până
 La recea și înalta mireasmă de azur”.

(V. Voiculescu, *După ploaie*)

Experiența didactică ne-a arătat că sarcina însușirii și operaționalizării sinonimelor ridică probleme multe și variate. Ele privesc sensul, stilistica, amestecul faptelor extralingvistice, intenția vorbitorului, situația concretă în care se folosesc sinonimele. Efortul profesorului este însă răsplătit prin formarea gustului estetic al elevilor, care vor deveni capabili de o lectură activă, iubitori ai cărții ca mijloc de cunoaștere și îmbogățire spirituală. Numai prin pasiune didactică, prin modelarea adecvată a metodologiei

moderne se pot obține cele mai bune rezultate în concretizarea caracterului formativ al predării limbii și literaturii române. Proiectarea și desfășurarea lecției este, din această perspectivă, un act îndelung gândit și elaborat spre realizarea finalităților didactice prezente și de perspectivă.

Bibliografie:

- [1] Andrei, Mihail; Ghiță, Iulian, *Limba română. Fonetică, Lexicologie. Morfosintaxă. Sinteze și exerciții*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1996
- [2] Constantinescu-Dobridor, Gh., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, Editura Abatros, București, 1980
- [3] Itu, Iustina, *Funcția formativă a orelor de literatură*, Editura Univers, București, 1981
- [4] Maiorescu, Titu, *Critice*, Editura Minerva, București, 1984
- [5] Marino, Adrian, *Introducere în critica literară*, Editura Tineretului, București, 1968
- [6] Rotaru, S.; Alexandrescu, I., *Analize literare și stilistice*, Editura Univers, București, 1967
- [7] Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Eminescu, București, 1973
- [8] Vianu, Tudor, *Probleme de stil și artă literară*, Editura Eminescu, București, 1955